

The Greek Review of Social Research

Vol 23 (1975)

23 A'

Η διάρθρωση της ελληνικής βιομηχανίας και η προσφορά εργασίας

Θεόδωρος Π. Λιανός

doi: [10.12681/grsr.487](https://doi.org/10.12681/grsr.487)

Copyright © 1975, Θεόδωρος Π. Λιανός

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Λιανός Θ. Π. (1975). Η διάρθρωση της ελληνικής βιομηχανίας και η προσφορά εργασίας. *The Greek Review of Social Research*, 23, 160–165. <https://doi.org/10.12681/grsr.487>

ἡ διάρθρωση τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας καὶ ἡ προσφορὰ ἐργασίας

τοῦ
Θεοδώρου Π. Λιανῶ

*Καθηγητοῦ τῆς Πολιτικῆς
Οἰκονομίας εἰς ΑΣΟΕΕ*

*Μετάφραση:
Εθαγγελία Κόσσυβα*

1. εἰσαγωγή

Στὴ διαδικασία τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως πολλὲς οἰκονομίες τείνουν νὰ διέλθουν μέσα ἀπὸ ἓνα στάδιο, τὸ ὁποῖο τὶς χαρακτηρίζει σὰν «διττὲς οἰκονομίες». Μιὰ διττὴ οἰκονομία συνήθως ἀπαρτίζεται ἀπὸ δύο τομεῖς, ἓνα σύγχρονο καὶ ἓνα παραδοσιακὸ. Ὁ σύγχρονος παρουσιάζει τρία κύρια χαρακτηριστικά: α) ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ μεγάλου μεγέθους παραγωγικὲς μονάδες ποὺ λειτουργοῦν μὲ σύγχρονες μεθόδους παραγωγῆς (συνήθως μεθόδους ἐντάσεως κεφαλαίου), β) ὅτι τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ εἶναι ἐκμισθωμένο καὶ γ) ὅτι ἡ κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένη ἀξία εἶναι ὑψηλὴ καί, κατὰ συνέπεια, οἱ μισθοὶ εἶναι σχετικὰ ὑψηλοὶ.

Ὁ παραδοσιακὸς τομέας χαρακτηρίζεται, ἀντίστοιχα, ἀπὸ α) παραγωγικὲς μονάδες μικροῦ μεγέθους, β) οἰκογενειακὴ ἐργασία σὰν κύρια πηγὴ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ καὶ γ) χαμηλὴ κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένη ἀξία καὶ σχετικὰ χαμηλοὺς μισθοὺς.

Ἡ δυαδικὴ φύση τῶν ἀναπτυσσομένων οἰκονομιῶν εἶναι γενικὰ παραδεκτὴ καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία¹ εἶναι ὀγκώδης. Ἐκεῖνο, ὅμως, ποὺ συχνὰ παραβλέπεται εἶναι ἡ συνύπαρξη τεχνολογικά προοδευμένων καὶ καθυστερημένων παραγωγικῶν μονάδων μέσα στὴν ἴδια βιομηχανία καί, κυρίως, στὸν σύγχρονο τομέα τῆς οἰκονομίας. Ἐτσι, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ κάνουμε τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὸν οἰκονομικὸ καὶ στὸν βιομηχανικὸ δυαδισμό. Στὴ μελέτῃ αὐτῇ θ' ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸν βιομηχανικὸ δυαδισμό, ὅπως, ἀκριβῶς, ἐφαρμόζεται στὸν τομέα τῆς μεταποιήσεως, στὴν Ἑλλάδα. Βεβαίως, δὲν ἔχουμε τὴν πρόθεση νὰ ἐξαντλήσουμε τὸ θέμα τοῦ βιομηχανικοῦ δυαδισμοῦ στὸν τομέα τῆς μεταποιήσεως. Τὸ ἐνδιαφέρον μας στρέφεται κυρίως στὶς ἐπιπτώσεις τῆς ὑφισταμένης βιομηχανικῆς διαρθρώσεως σχετικὰ μὲ τὴν κατανομὴ τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν ἀφ' ἑνός, καί, ἀφ' ἑτέρου, εἰδικότερα στὴν ἀποδοτικότητα γιὰ τὴ χρησιμοποίησιν τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ.

Τὸ πρόβλημα τῆς ἀποδοτικῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας παραμένει πάντοτε σπουδαῖο, ἀλλὰ ἀποκτὰ ἰδιάζουσα σημασία στὴν περίπτωση τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας, ποὺ λειτουργεῖ, σήμερα, σὲ ὑψηλὰ ἐπίπεδα ἀπασχολήσεως. Αὐτὴν τὴ στιγμή, φαίνεται νὰ ὑπάρχει, κυρίως μεταξὺ τῶν ἐργοδοτῶν, μιὰ κάποια ἀνησυχία σχετικὰ μὲ τὸ ἐνδεχόμενο σοβαρῶν ἐλλείψεων στὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ, ἐλλείψεων ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ἀναχαιτίσουν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τομέως τῆς μεταποιήσεως. Εἰρισκόμενοι ἀντιμέτωποι μὲ αὐτὴ τὴν προοπτικὴ καὶ συνηθισμένοι

1. Βλέπε γιὰ παράδειγμα τὶς μελέτες τῶν Fei καὶ Ranis (3), Jorgenson (4), Lewis (5), Lutz (6) καὶ Watanade (11), ὅπου ὑπάρχει ἐκτενέστερη βιβλιογραφία.

νά λειτουργούν με άφθονο εργατικό δυναμικό, πολλοί οργανισμοί εργοδοτών έχουν προτείνει μέτρα αμείωσως της προσφοράς εργασίας. Μερικά από τά μέτρα αυτά είναι λογικά και μερικά όχι. Για παράδειγμα, ή εισαγωγή ξένων εργατών έχει προταθί σαν πηγή εργατικού δυναμικού. Είναι εύκολο—πέρα, όμως, από τόν σκοπό αυτής της μελέτης—νά δειχθί ότι αυτή ή πρόταση, με τίς παροδσεσ συνθήκεσ και από τή σκοπιά της εθνικής οικονομικής πολιτικής, εγγίξει τά όρια της παραφροσύνης.

Ο σκοπός αυτής της μελέτης είναι νά επισύρη τήν προσοχή εκείνων που διαμορφώνων τήν οικονομική πολιτική στη μεγάλη άφθονία του διαθέσιμου εργατικού δυναμικού, που θά μπορούσε νά άποδεσμευθί με κατάλληλη αναδιοργάνωση του τομέωσ της μεταποιήσεωσ και νά χρησιμοποιοθί άλλου.

2. ό δυαδισμός στον τομέα της μεταποιήσεωσ

Ο βιομηχανικός δυαδισμός μπορεί νά αναφέρεται στην κατά μέγεθος κατανομή των επιχειρήσεων και των παραγωγικών μονάδων. Είναι προτιμότερο νά εξετάζη κανείς τήν κατανομή των παραγωγικών μονάδων παρά των επιχειρήσεων έφ' όσον ή παραγωγική μονάδα άποτελεί τήν εγκατάσταση και μολοντί ή διαδικασία λήψεωσ άποφάσεωσ μπορεί νά εκτελεσθί στο επίπεδο των επιχειρήσεων, κάθε φορά που μιά επιχείρηση έχει περισσότερες από μιά παραγωγικές μονάδες. Εύτυχωσ, τά διαθέσιμα στοιχεία για τήν εξέταση του προβλήματος που μωσ άπασχολεί έχουν συλλεγή σε επίπεδο παραγωγικής μονάδου, αλλά, δυστυχωσ, οι σχετικές μεταβλητέσ, όπωσ ή άπασχόληση, ή προστιθεμένη άξια κ.λπ. κατατάσσονται και αναφέρονται σε δύο μόνο μεγέθη παραγωγικών μονάδων.

Έτσι, έχουμε μεγάλησ κλίμακοσ παραγωγικές μονάδες, που άπασχολούν κατά μέσο όρο 10 ή περισσότερα άτομα, και μικρήσ κλίμακοσ παραγωγικές μονάδες, που άπασχολούν λιγώτερα από 10 άτομα, κατά μέσο όρο.

Παρ' όλα αυτά, τά διαθέσιμα στοιχεία είναι έπαρκή για νά δείξων τόν δυαδικό χαρακτήρα της ελληνικής βιομηχανίασ και τή διατήρηση του στο πέραςμα του χρόνου.

Οί πίνακεσ 1 και 2 περιέχων τόν αριθμό παραγωγικών μονάδων, τό επίπεδο άπασχόλησεωσ, τήν προστιθεμένη άξια και τήν κατά κεφαλή προστιθεμένη άξια κατά μέγεθος παραγωγικήσ μονάδοσ για τό 1959 και τό 1969, άντιστοιχωσ. Οί πίνακεσ είναι σωφείσ αλλά πρέπει νά σημειωθί ότι, παρά τό γεγονός ότι ή κατά κεφαλή προστιθεμένη άξια στις μεγάλεσ παραγωγικές μονάδες, είναι περισσότερο από δύο φορές μεγαλύτερη από τήν προστιθεμένη άξια στις μικρέσ παραγωγικές μονάδες τό 1959, έν τούτοισ ό μικρήσ κλίμακοσ κλάδοσ μεταποιήσεωσ

έχει διατηρήσει τήν άναλογία του τόσο στον αριθμό των παραγωγικών μονάδων όσο και στο επίπεδο της άπασχόλησεωσ. Στην πραγματικότητα, σε άπόλυτεσ τιμέσ, έχει αμείωσει τό μέγεθος του όσον άφορά τόν αριθμό των παραγωγικών μονάδων και

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Αριθμόσ επιχειρήσεων, άπασχόληση, προστιθεμένη άξια και κατά κεφαλή προστιθεμένη άξια στην ελληνική βιομηχανία, 1959

	Μεγάλης κλίμακοσ τομέωσ μεταποιήσεωσ		Μικρήσ κλίμακοσ τομέωσ μεταποιήσεωσ		Σύνολο
	Άπόλυτη άξια	Ποσοστόν	Άπόλυτη άξια	Ποσοστόν	
1. Αριθμόσ επιχειρήσεων	5.851	6	100.368	94	106.219
2. Άπασχόληση (σε χιλιάδες)	197	45	243	55	440
3. Προστιθεμένη άξια (σε έκτ. δρχ.)	9.142	67	4.552	33	13.694
4. Κατά κεφαλή προστιθεμένη άξια (σε χιλ. δρχ.)	46,4	—	18,7	—	31,2

Πηγή: Βλέπε τό (8) της βιβλιογραφίασ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Αριθμόσ επιχειρήσεων, άπασχόληση, προστιθεμένη άξια και κατά κεφαλή προστιθεμένη άξια στην ελληνική βιομηχανία, 1969

	Μεγάλης κλίμακοσ τομέωσ μεταποιήσεωσ		Μικρήσ κλίμακοσ τομέωσ μεταποιήσεωσ		Σύνολο
	Άπόλυτη άξια	Ποσοστόν	Άπόλυτη άξια	Ποσοστόν	
1. Αριθμόσ επιχειρήσεων	6.356	5	112.968	95	119.324
2. Άπασχόληση (σε χιλιάδες)	233	47	259	53	492
3. Προστιθεμένη άξια (σε έκατομ. δρχ.)	30.514	76	9.403	24	39.917
4. Κατά κεφαλή προστιθεμένη άξια (σε χιλ. δρχ.)	131,0	—	36,3	—	81,1

Πηγή: Βλέπε τό (7) της βιβλιογραφίασ.

όσον άφορά τό επίπεδο άπασχόλησεωσ στην περίοδο 1959 - 1969.

Άν και ή μικρή άναλογία μεγάλων παραγωγικών μονάδων μπορεί νά εξηγηθί από τό γεγονός ότι ό έκβιομηχανισμός της ελληνικήσ οικονομίασ είναι στις άπαρχέσ του, έν τούτοισ ή επιμονή μιάρ ύψηλήσ άναλογίασ μικρών παραγωγικών μονάδων σε μιá

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.

	Μεγάλης κλίμακος τομείς μεταποιήσεως				Μικρῆς κλίμακος τομείς μεταποιήσεως				Σύνολο		
	30 άτομα ἢ περισσότερα		20-29 άτομα		10-19 άτομα		5-9 άτομα			4 άτομα ἢ λιγότερα	
	Ἀπόλυτη ἀξία	%	Ἀπόλυτη ἀξία	%	Ἀπόλυτη ἀξία	%	Ἀπόλυτη ἀξία	%		Ἀπόλυτη ἀξία	%
1. Ἀριθμὸς ἐπιχειρήσεων	1.515	1,3	1.035	0,9	3.806	3,2	8.769	7,4	104.199	87,3	119.324
2. Ἴδιοκτητὴι καὶ ἄμισθοι ἐργάτες-μέλη τῆς οἰκογενείας	1.368	0,8	1.419	0,8	6.499	3,9	15.946	9,6	141.217	84,8	166.449
3. Ἐμισθοὶ ἐργάτες	155.259	47,6	22.690	7,0	46.157	14,2	38.863	11,9	62.913	19,3	325.882
4. Συνολικὴ ἀπασχόληση	156.627	31,8	24.119	4,9	52.656	10,7	54.809	11,1	204.130	41,5	492.331
5. Ἐτήσιαι ἀμοιβαὶ καὶ καταβαλλόμενοι μισθοὶ	8.095	58,9	921	6,7	1.689	12,3	1.282	9,3	1.755	12,8	13.742
6. Προστιθεμένη ἀξία (σὲ ἐκ. δρχ.)	23.872	59,8	2.203	5,5	4.438	11,1	3.351	8,4	6.052	15,2	39.917
7. Κατὰ κεφαλὴν προστιθεμένη ἀξία (σὲ χιλ. δρχ.)	152,41	—	91,34	—	84,28	—	61,14	—	29,65	—	81,08

Πηγή: Βλέπε τὸ (7) τῆς βιβλιογραφίας.

περίοδο ἑντεκα χρόνων ταχείας οικονομικῆς ἀναπτύξεως, ἀναμφίβολα ἀντικατοπτρίζει ἓνα πολυπλοκὸ οικονομικὸ, κοινωνικὸ καὶ θεσμικὸ περιβάλλον, ποῦ ἐπιτρέπει στὶς μικρὲς καὶ λιγώτερο ἀποδοτικὰς ἐπιχειρήσεις νὰ συνυπάρχουν, παράλληλα, μὲ τὶς μεγάλες καὶ περισσότερο ἀποδοτικὰς.

Φαίνεται ἐπίσης ἀπὸ τοὺς πίνακες 1 καὶ 2 ὅτι ἡ κατὰ κεφαλὴν προστιθεμένη ἀξία στὸν μικρῆς κλίμακος τομέα τῆς μεταποιήσεως ἔχει ἀυξηθῆ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1959-1969, περίπου 82 %, ἐνῶ στὸν μεγάλῃς κλίμακος τομέα μεταποιήσεως ἔχει ἀυξηθῆ περίπου 138 % μέσα στὴν ἴδια περίοδο. Ἡ ἐξήγηση αὐτῆς τῆς διαφορᾶς εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸν σκοπὸ τῆς παρούσης μελέτης, ἀλλὰ, βασιζόμενοι στὴν ὑπάρχουσα βιβλιογραφία, πιστεύουμε ὅτι τὸ φαινόμενο σχετίζεται μὲ τὶς ἐντατικὲς χρήσεως κεφαλαίου μεθόδους παραγωγῆς ποῦ χρησιμοποιοῦν οἱ μεγάλες μᾶλλον παρὰ οἱ μικρὲς παραγωγικὲς μονάδες.

Περὶσσότερες καὶ λεπτομερέστερες παρατηρήσεις εἶναι διαθέσιμες γιὰ τὸ ἔτος 1969 καὶ παρουσιάζονται στὸν πίνακα 3. Εἶναι φανερό ὅτι ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν παραγωγικῶν μονάδων (87 %) ἀπασχολεῖ τέσσερα ἄτομα ἢ λιγώτερα. Σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία τοῦ μικρῆς κλίμακος τομέως μεταποιήσεως, 104 χιλιάδες παραγωγικὲς μονάδες ἀπασχολοῦν 204 χιλιάδες ἐργάτες (41,5 % τῶν συνολικῶς ἀπασχολομένων), ἀπὸ τοὺς ὁποίους 141 χιλιάδες (κατὰ πρό- ἐγγισιν 69 %) εἶναι ἰδιοκτῆτες καὶ ἄμισθοι ἐργάτες-μέλη τῆς οἰκογενείας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, παραγωγικὲς μονάδες μὲ 30 ἄτομα ἢ περισσότερα ἀποτελοῦν μόνον τὸ 1,3% τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν παραγωγικῶν μονάδων καὶ ἀπασχολοῦν περί-

που 157 χιλιάδες ἐργάτες (32 % τῶν συνολικῶς ἀπασχολομένων), ἀπὸ τοὺς ὁποίους μόνον χίλιοι εἶναι ἰδιοκτῆτες καὶ ἄμισθοι ἐργάτες-μέλη τῆς οἰκογενείας. Εἶναι φανερό ὅτι ὁ μικρῆς κλίμακος κλάδος μεταποιήσεως εἶναι κατ' ἐξοχίαν οἰκογενειακὴ ἐπιχείρηση.

Σχετικὰ μὲ τὴν προστιθεμένη ἀξία, τὰ ἡμερομίσθια καὶ τοὺς καταβαλλόμενους μισθοὺς, οἱ παραγωγικὲς μονάδες μὲ 30 ἄτομα ἢ περισσότερα (1,3% τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν παραγωγικῶν μονάδων) καταλαμβάνουν τὴν πρώτη θέση μὲ κατὰ προσέγγιση 60 % συμβολή, τόσο σὲ προστιθεμένη ἀξία ὅσο καὶ σὲ ἀμοιβὴ τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ.

Τελικὰ, ὁ πίνακας 3 δείχνει ὅτι ἡ κατὰ κεφαλὴν προστιθεμένη ἀξία ἀυξάνει ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθος τῆς παραγωγικῆς μονάδος, ὅπου ἡ μεγαλύτερη ἀύξηση πραγματοποιεῖται μεταξὺ τῶν δύο τάξεων τῆς μικρῆς κλίμακος βιομηχανίας καὶ μεταξὺ τῶν δύο μεγαλυτέρων τάξεων τῆς μεγάλῃς κλίμακος βιομηχανίας.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἀποδοτικότητα στὴν κατανομὴ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, οἱ πίνακες 1 καὶ 2 διευκρινίζουν ὅτι θὰ ὑπάρξουν μεγάλα περιθώρια γιὰ βελτίωση στὴν κατανομὴ τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ μέσα στὸν τομέα μεταποιήσεως ἐὰν ἐνθαρρυνθῆ ἡ δημιουργία μεγάλων παραγωγικῶν μονάδων. Ἀκόμα κι ἂν οἱ δυσκολίες γιὰ τὴν πραγματοποίηση αὐτοῦ τοῦ μετασχηματισμοῦ φαίνονται ἀνυπερβλήτες, ἐν τούτοις, τὰ μεγάλα ὄφελῃ ποῦ θὰ προκύψουν ἀπὸ τὴν ἀποδοτικότητά τῆς ἀνακατανομῆς τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν ἀποτελοῦν ἰκανὸ κίνητρο γιὰ τὴν ἐπιδίωξη αὐτοῦ τοῦ μετασχηματισμοῦ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Στατιστικά δεδομένα μεγάλης και μικρής κλίμακος βιομηχανίας κατά κλάδο, 1969

Κλάδοι	Μεγάλης κλίμακος τομείς μεταποίησης				Μικρής κλίμακος τομείς μεταποίησης					
	Αριθμός επιχείρ.	Προστιθ. αξία (σε έκ. δρχ.)	Μέση έτησια άπασχ. ό.	Κατά κεφ. προστ. αξ. (σε χιλ. δρχ.)	Αριθμός επιχείρ.	Προστιθ. αξία (σε έκ. δρχ.)	Μέση έτ. άπασχ. ό.	Κατά κεφ. προστ. αξ. (σε χιλ. δρχ.)	Στήλη 6 Στήλη 4	Στήλη 7 Στήλη 9
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
20. Είδων διατροφής	1.093	3.607	33.038	109,2	18.797	1.971	49.999	39,4	18.049	31.950
21. Ποτών	122	1.027	5.585	183,9	2.895	2.265	8.122	32,6	1.441	6.681
22. Καπνού	126	1.254	9.774	128,3	22	19	233	81,5	148	85
23. Ύφαντικών ειδών	824	4.553	40.924	111,0	3.600	748	14.391	52,0	6.721	7.670
24. Είδων ένδυμασίας και υποδήσεως	662	967	14.253	67,8	14.711	1.545	56.290	27,4	22.772	33.518
25. Ξύλου και Φελλού	323	590	6.523	90,4	11.981	549	19.056	28,8	6.073	12.983
26. Έπίπλων	245	421	4.876	86,3	7.010	1.000	18.179	55,0	11.587	6.592
27. Χάρτου	107	786	6.380	123,2	220	58	1.530	37,9	471	1.059
28. Έκτυπώσεων και Έκδόσεων	245	974	7.321	124,5	1.684	396	5.933	66,7	3.181	2.752
29. Δερμάτων	242	346	3.883	89,1	1.542	220	4.490	49,2	2.469	2.021
30. Έλαστικού και πλαστικών ειδών	193	11.309	9.134	143,3	688	95	2.544	37,3	663	1.881
31. Χημικών προϊόντων	204	2.965	13.759	215,5	683	115	2.566	44,8	537	2.029
32. Παραγώνων πετρελαίου και άνθρακος	19	818	1.504	543,9	54	16	340	47,0	29	311
33. Προϊόντων έκ μη μεταλλικών όρυκτων	629	2.686	17.852	150,5	4.245	439	16.361	26,8	2.917	13.444
34. Μεταλλουργικών προϊόντων	20	2.466	5.837	422,5	5	1	34	29,4	2	32
35. Προϊόντων έκ μετάλλου	436	1.685	15.134	111,3	11.909	899	25.570	35,2	8.077	17.493
36. Μηχανών και συσκευών έκτός των ηλεκτρικών	318	780	8.659	90,1	1.904	322	6.280	51,3	3.574	2.706
37. Ηλεκτρικών ειδών	202	1.773	11.649	152,2	1.854	115	7.051	16,3	756	6.295
38. Μεταφορικών μέσων	251	1.359	14.638	92,8	6.207	318	13.601	23,4	3.427	10.174
39. Λοιπών ειδών	95	214	2.169	98,2	2.957	316	6.369	49,6	3.202	3.167
Σύνολον	6.356	30.580	233.392	131,02	112.968	9.406	258.939	36,3	96.096	162.843

Πηγή: Βλέπε τώ (7) της βιβλιογραφίας.

3. τώ δυνητικά διαθέσιμο έργατικό δυναμικό στών τομέα ης μεταποίησης στήν Έλλάδα

Είναί ένδιαφέρον νά προβαίναί κανείς σέ μία έκτίμηση, άκόμα και κατά προσέγγιση, τώ ποσού τώ έργατικού δυναμικού, τώ όποιο θά μπορούσε νά άποδεσμευθή και νά άπασχοληθή άλλου, έάν ή παραγωγή τώ μικρής κλίμακος τομέως μεταποίησης έπραγματοποιείτο άπό μεγάλης κλίμακος έπιχειρήσεις. Η μετατροπή τώ μικρής κλίμακος σέ μεγάλης κλίμακος κλάδου μεταποίησης είναι έξωπραγματική προσδοκία και ειδικότερα για τώ άμεσο μέλλον, δεδομένου ότι μικρές έπιχειρήσεις λειτουργούν και συναγωνίζονται με έπιτυχία τις μεγάλες σ' όλες τις χώρες, συμπεριλαμβανομένων και τών προηγμένων οικονομών ης Δυτικής Ερώπης και ης Νοτίου Άμερικής. Όστόσο, μία έκτίμηση τώ δυνητικά διαθέσιμου έργατικού δυναμικού πού αυτή η στιγμή άπασχολείται σέ μικρές παραγωγικές μονάδες, μπορεί νά άποβή χρήσιμη για τή δημιουργία ένός συστήματος κινήτρων και άντικινήτρων τώ σύστημα αυτό θά είχε σαν άποτέλεσμα τήν αύξηση τώ μέσου μεγέθους τών παραγωγικών μονάδων. Σύμφωνα με τούς ύπολογισμούς μας, τώ δυνητικά διαθέσιμο έργατικό δυναμικό είναι άρκετά σημαντικό.

Ό πίνακας 4 δίδει πληροφορίες σχετικά με τών άριθμό τών παραγωγικών μονάδων, τήν προστιθεμένη αξία, τή μέση έτησια άπασχόληση και τήν κατά κεφαλή προστιθεμένη αξία για τών μικρής και μεγάλης κλίμακος τομέα μεταποίησης κατά κλάδο, για τώ έτος 1969. Άπό τήν άποψη ης κατανομής τών παραγωγικών συντελεστών ή πρόσθετη πληροφορία πού δίδεται άπό τών πίνακα 4 είναι ότι, άν και ή κατά κεφαλή προστιθεμένη αξία είναι πάντοτε μεγαλύτερη στών μεγάλης κλίμακος άπό ό,τι στών μικρής κλίμακος τομέα μεταποίησης, έν τούτοις τώ ύψος ης διαφοράς ποκίλλει σημαντικά μεταξύ αυτών τών κλάδων. Άς θεωρήσουμε, για παράδειγμα, τις διαφορές στήν έπιπλοποία (86,3 έναντι 55,0 χιλιάδες δρχ. σέ κατά κεφαλή προστιθεμένη αξία έτησίως), στή χαρτοποία (123,2 έναντι 37,9) και στίς ηλεκτρικές μηχανές και συσκευές (152,2 έναντι 16,3).

Τώ έργατικό δυναμικό πού χρειάσθηκε για τήν παραγωγή τώ 1969 στών μικρής κλίμακος τομέα μεταποίησης, με τήν προϋπόθεση ότι ή μεταποίηση αυτή έπραγματοποιείτο κάτω άπό τις τεχνολογικές και όργανοτικές συνθήκες πού επικρατούν στών μεγάλης κλίμακος τομέα μεταποίησης, μπορεί νά βρεθή άν διαιρέσουμε τήν προστιθεμένη αξία

τῆς στήλης 6 με τὴν κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένη ἀξία τῆς στήλης 4. Τὸ ἀποτέλεσμα φαίνεται στὴ στήλη 9, ἢ ὅποια δείχνει ὅτι, ἂν ὁ ὄγκος τῆς παραγωγῆς στὴν μικρὴ κλίμακος βιομηχανία ἐπαρματοποιεῖτο ἀπὸ μεγάλης κλίμακος βιομηχανία, θὰ ἀπαιτοῦσε περίπου 96 χιλιάδες ἐργάτες. Ἐὰν ἀφαιρέσουμε αὐτὸ τὸν ἀριθμὸ ἀπὸ τὸ πραγματικὰ ἀπασχολούμενο ἐργατικὸ δυναμικὸ, θὰ ἔχουμε μιὰ ἐκτίμηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐργατῶν ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ μεταφερθοῦν σὲ ἐναλλακτικὰς παραγωγικὰς ἀπασχολήσεις. Ἡ στήλη 10 τοῦ πίνακος 4 παρέχει αὐτὴ τὴν πληροφορία κατὰ βιομηχανικὸ κλάδο. Γιὰ δόλοκληρη τὴ Βιομηχανία ὁ ἀριθμὸς τῶν δυναμένων νὰ μεταφερθοῦν ἐργατῶν ἦταν τὸ 1969 περίπου 163 χιλιάδες.

Ὅπως ἀνεφέρθη προηγουμένως, οἱ μικροὶ μέγεθος ἐπιχειρήσεις ἔχουν ἐπιδείξει ἀξιοσημειωτὴ ἱκανότητα νὰ ἐπιβιώνουν καὶ νὰ λειτουργοῦν, παράλληλα με τὶς μεγάλες. Ἐπιχειρήσεις με λιγώτερος ἀπὸ 10 ἐργάτες, ἀπασχολοῦν 15% τῶν συνολικῶς ἀπασχολουμένων στὴν Ἰαπωνία (1960), 4% στὶς ΗΠΑ (1958), καὶ λιγώτερο ἀπὸ 4% στὴ Μεγάλη Βρετανία (1951).¹ Ἐπομένως, θὰ ἦταν ἀνεδαφικὸ νὰ περιμένει κανεὶς πλήρη ἐξάλειψη τῶν μικρῶν ἐπιχειρήσεων στὴν Ἑλλάδα. Ἐὰν υποθέσουμε ὅτι, στὰ ἐπόμενα 10 χρόνια, με ἀφετηρία τὸ 1969 καὶ κάτω ἀπὸ τὴν παρούσα πίεση τῆς ἐργασίας τὸ ποσοστὸ τῶν ἀπασχολουμένων στὸν μικρὴς κλίμακος τομέα μεταποιοῦσε μειώνεται σὶ τὸ 30%, τότε τὸ ἀπόλυτο ἐπίπεδο τῆς ἀπασχολήσεως θὰ εἶναι 147 χιλιάδες. Ἐποδευόμενοι, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, 112 χιλιάδες ἐργαζόμενοι. Αὐτὸ θὰ ἰσχύη ἔστω καὶ ἂν τὸ ἐπίπεδο παραγωγῆς διπλασιασθῇ, ἐπειδὴ ἡ κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένη ἀξία ἔχει καὶ αὐτὴ διπλασιασθῇ (βλέπε πίνακες 1 καὶ 2). Ἐξετάζοντας τὸν μεγάλῃς κλίμακος τομέα μεταποιοῦσε ἡ προστιθεμένη ἀξία μεταξὺ τοῦ 1959 καὶ 1969 ἔχει ἀξιεθῆ κατὰ 191%, ἦτοι ἀπὸ 9.142 σὲ 26.645 ἑκατομ. δρχ., ἐνῶ ἡ κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένη ἀξία ἔχει ἀξιεθῆ κατὰ 146%, ἦτοι ἀπὸ 46,4 σὲ 114,1 ἑκατ. δρχ. Στὰ 1979, δέκα χρόνια ἀργότερα ἀπὸ τὸ 1969, ἂν συμβοῦν οἱ ἴδιες μεταβολές, τὸ ἐπίπεδο τῆς προστιθεμένης ἀξίας θὰ εἶναι περίπου 77.300 ἑκατ. δρχ., μιὰ ἀξιεθῆ δηλ. 191%, καὶ ἡ κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένη ἀξία 281,4 χιλιάδες δρχ., δηλ. μιὰ ἀξιεθῆ 146%. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι, τὸ ποσοτὸν τοῦ ἀπαιτουμένου ἐργατικοῦ δυναμικοῦ θὰ εἶναι 303 χιλιάδες ἐργάτες, δηλ. 70 χιλιάδες ἐργάτες περισσότεροι ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο ἀπασχολήσεως τοῦ 1969. Ἐὰν ἀφαιρέσουμε τὶς 70 ἀπὸ τὶς 112 χιλιάδες, ἔχουμε ἓνα ὑπόλοιπο 42 χιλιάδες ἐργάτες τὸ ὅποιο μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῇ σὲ ἄλλους τομεῖς τῆς οἰκονομίας.

Φυσικὰ, κάτω ἀπὸ διαφορετικὰς προῦποθέσεις, θὰ προκύψη μιὰ διαφορετικὴ ἐκτίμηση. Ὡστόσο, ὁ κύριος σκοπὸς αὐτῶν τῶν ὑπολογισμῶν εἶναι νὰ

διευκρινισθῇ ὅτι, κάτω ἀπὸ λογικὰς καὶ ρεαλιστικὰς προῦποθέσεις, μιὰ πολιτικὴ ἐνθαρρύνσεως τῆς μετατροπῆς τῶν μικρῶν σὲ μεγάλες παραγωγικὰς μονάδες, μαζί με τὰ ἄλλα ὀφέλη, θὰ δημιουργηθῇ ἄρκετὸ διαθέσιμο ἐργατικὸ δυναμικὸ γιὰ τὴν ἐπίτευξη αὐξανομένου ἐπιπέδου παραγωγῆς.

4. συμπερασματικὰς παρατηρήσεις

Ἀπὸ τὰ παραπάνω ἀποδεικνύεται σαφῶς τὸ γεγονός ὅτι ὑπάρχει μιὰ σημαντικὴ ποσότητα ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, ποὺ τῶρα ἀπασχολεῖται στὸν μικρὴς κλίμακος τομέα μεταποιοῦσε, πολὺ, κάτω ἀπὸ ὀρισημένες συνθήκες, μπορεῖ νὰ ἀποδεσμευθῇ καὶ νὰ χρησιμοποιηθῇ σὲ ἄλλους παραγωγικοὺς τομεῖς. Ἡ, με ἄλλο τρόπο, μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι τὸ ἐπίπεδο τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς μπορεῖ νὰ ἀξιεθῇ χωρὶς νὰ εἰσαχθῇ πρόσθετο ἐργατικὸ δυναμικὸ, ἐφ' ὅσον τὸ μέσο μέγεθος τῶν βιομηχανικῶν παραγωγικῶν μονάδων αὐξάνει (παράλληλα με τὶς ἄλλες ἀναγκαῖες ὀργανωτικὰς μεταβολές).

Ἐν ὄψει τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένη ἀξία αὐξάνει ἀνάλογα με τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχειρήσεως, ἡ ἐνδεικνυομένη πολιτικὴ ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τοῦς πιὸ πάνω ὑπολογισμοῦς, εἶναι: ἡ ἀναμενομένη καὶ ἐπιθυμητὴ ἀνάπτυξη τοῦ τομέως μεταποιοῦσε νὰ μὴ βασίζεται στὴν πολιτικὴ τῆς ἀφθονίας τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον στὴν πολιτικὴ τῆς διαρθρωτικῆς ἀναδιοργανώσεως. Ἐὰν ἐπιτευχθῇ ἀποτελεσματικὴ ἀναδιοργάνωση, ἡ ἀνάπτυξη τοῦ κλάδου τῆς μεταποιοῦσε δὲν θὰ δεσμευεταὶ σοβαρὰ ἀπὸ τὴ σπάνι τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ.

Υπάρχουν ἄλλα πολὺ γνωστὰ πλεονεκτήματα, καθὼς ἐπίσης καὶ μειονεκτήματα ποὺ συνδέονται με τὶς μεγάλῃς κλίμακος ἐπιχειρήσεις.² Ἰσως, τὸ πολὺ σημαντικό πλεονέκτημα γιὰ τὸν ἑλληνικὸ τομέα μεταποιοῦσε εἶναι ἡ μείωση τοῦ κόστους παραγωγῆς, κατὰ μονάδα προϊόντος, ἢ ὅποια, ὅπως εἶναι φυσικὸ, εἶναι τὸ ἀντίστροφο τῆς μεγάλῃς κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένης ἀξίας.

Δοθέντος τοῦ διεθνoῦς συναγωνισμοῦ τόσο στὶς ἐσωτερικὰς ὅσο καὶ στὶς ἔξενες ἀγορές, ἡ μείωση τοῦ κόστους φαίνεται νὰ ἔχη ζωτικὴ σημασία γιὰ τὴν ἐπέκταση τῆς Ἑλληνικῆς Βιομηχανίας.

Ἐνα ἄλλο ἰσχυρὸ ἐπιχειρημα, ποὺ εἰσοεῖ τὶς μεγάλες ἐπιχειρήσεις εἶναι ὅτι στὶς ἐξέσεις ἐπιχειρήσεως ἔχει τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν οἰκονομικὴ δυνατότητα νὰ ἀφιερωθῇ σημαντικὰ ποσὰ παραγωγικῶν συντελεστῶν γιὰ ἔρευνα, ἢ ὅποια προάγει τὸ ἐφαρμοζόμενο ἐπίπεδο τεχνολογίας, καθὼς ἐπίσης καὶ γιὰ τὴν ἀνάπτυξη νέων καὶ προφανῶς καλύτερων προϊόντων.

Φυσικὰ, γιὰ τὴν ὥρα, αὐτὸ τὸ ἐπιχειρημα δὲν ἔχει

1. Βλέπε, Boadridge (1), πίνακος 12, σελ. 50.

2. Βλέπε, Denison (2) Κεφάλαιον 18, Slichter (9) καὶ Stigler (10).

πρακτική αξία στην περίπτωση των επιχειρήσεων του κλάδου μεταποίησης, αλλά θα μπορούσε να έχει στο μέλλον, και θέλουμε να ελπίζουμε, όχι στο άπώτερο. Από την άποψη της πολιτικής εισοδημάτων, ή μεταβλητή που αντιστοιχεί στην υψηλή κατά κεφαλή προστιθέμενη αξία είναι το ύψηλο επίπεδο των μισθών. Για όποιουσδήποτε λόγους—ύψηλο όριακό προϊόν της εργασίας ή ικανότητα των επιχειρήσεων να πληρώνουν κ.λπ.—οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις, συνήθως, πληρώνουν τους μεγαλύτερους μισθούς. Έπομένως, μία πολιτική που ενθαρρύνει τις μεγαλύτερες παραγωγικές μονάδες θα έχει και ένα εξισωτικό αποτέλεσμα στην κατανομή της άμοιβής της εργασίας.

Από την άλλη πλευρά, ή παρατηρούμενη τάση για μεγάλες επιχειρήσεις επικρίνεται με το επιχείρημα ότι θα σημάνη παρέκκλιση από τον ανταγωνισμό, μία και θα είναι ευκολώτερο για λιγώτερες επιχειρήσεις να συνεργασθούν και να περιορίσουν τον συναγωνισμό μεταξύ τους, με δυσμενή αποτελέσματα στον καταναλωτή. Αυτό είναι, βεβαίως, ένα σοβαρό επιχείρημα, αλλά έχει περιορισμένη πρακτική αξία για τον κλάδο της μεταποίησης στην Ελλάδα.

Ας σημειωθεί ότι για τις βιομηχανίες με πλεόνασμα εργατικού δυναμικού όπως ειδών διατροφής, ένδυμαςίας και υποδήσεως, ξύλου και φελλού, προϊόντων εκ μη μεταλλικών και μεταλλικών όρυκτων, ό αριθμός των παραγωγικών μονάδων άνέρχεται σε χιλιάδες (βλ. πίνακα 4).

Συμπερασματικά, ή γνώμη του συγγραφέα είναι ότι ένα σχέδιο οικονομικής πολιτικής, με κίνητρα και αντικίνητρα τα όποια θα ενθάρρυναν τις μεγάλες επιχειρήσεις, θα ήταν ευεργετικό όσον αφορά

- 1) την άποδοτικότητα της χρησιμοποίησης του εργατικού δυναμικού, του όποιου ή σχετική άφθονία περιορίζεται,
- 2) το κόστος παραγωγής κατά μονάδα προϊόντος και
- 3) την κατανομή της άμοιβής της εργασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Broadbridge, Seymour, *Industrial Dualism in Japan*, Frank Cass and Co., London, 1966.
2. Denison, Edward F., *Why Growth Rates Differ*, The Brookings Institution, Washington D. C., 1967.
3. Fei, John C.H. and Gustav Ranis, «Agrarianism, Dualism, and Economic Development» in I. Adelman and E. Thorbecke (Eds): *The Theory and Design of Economic Development*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1966.
4. Jorgenson, Dale W., «Testing Alternative Theories of the Development of a Dual Economy» in I. Adelman and E. Thorbecke (Eds): *The Theory and Design of Economic Development*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1966.
5. Lewis, W.A., «Economic Development with Unlimited Supplies of Labor», *Manchester School*, vol. XXII, May 1954.
6. Lutz, Vera, *Italy: A Study in Economic Development*, Oxford University Press, London, 1962.
7. Έθνική Στατιστική Έπιτηρεία της Έλλάδος, *Στατιστική Έπιτηρεία της Έλλάδος 1961 και 1971*, Αθήνα.
8. Έθνική Στατιστική Έπιτηρεία της Έλλάδος, *Αποτελέσματα του έτους 1959 έτησις βιομηχανικής έρευνας*, Αθήνα, 1962.
9. Slichter, S. H., «In Defense of Bigness in Business», in E. Mansfield (Ed.): *Monopoly Power and Economic Performance*, W.W. Norton and Co., New York, 1964.
10. Stigler, G. J., «The Case against Big Business» in E. Mansfield (Ed.): *Monopoly Power and Economic Performance*, W. W. Norton and Co., New York, 1964.
11. Watanabe, T., «Economic Aspects of Dualism in the Industrial Development of Japan», *Economic Development and Cultural Change*, vol. XIII, April, 1965.